

1855 Bükreş'te Basılan “Bulgar Dilindeki Türkçe ve Yunanca Kelimeler Sözlüğü” Üzerine Bir İnceleme

An Analysis on “Dictionary of Turkish and Greek Words in Bulgarian” Printed in 1855 in Bucharest

Fatma Zehra EKŞİ*, Abidin KARASU**

ÖZ

XIX. yüzyılın ikinci yarısı Bulgaristan’da milliyetçilik akımlarının tesiriyle dilde sadeleştirme ve yabancı sözcüklerden arınma çalışmalarında önemli bir artış gözlenmiştir. Ulus bilinci ön plana çıkan Bulgar milleti, dilini arındırma yoluna gitmiştir. İşte bu dönemde sözcükleri Mihaila Pavleva tarafından derlenen, dizgisi Plevneli Aleksandır T. Jivkov tarafından yapılan “*Bulgarca’daki Türkçe ve Yunanca Kelimeler Sözlüğü*” 1855 yılında Bükreş’te İ. Kopaynikov matbaasında basılmıştır. Dilciler Mihail Pavlev ve Aleksandır T. Jivkov hakkında kaynaklarda yeterince bilgi bulunmamaktadır. V. Kuvlieva’nın aktardığına göre Aleksandır T. Jivkov bir dönem N.Gerov’un öğrencisi olmuştur. İki yazarın Bükreş’te ticaretle uğraştıkları kaydedilmiştir. Hazırladıkları sözlük incelendiği zaman yazarların basın yayın faaliyetlerinden uzak oldukları anlaşılmaktadır. N. Gerov, N. Palauzov, E. Vaskidovic ve Karaminkov kardeşlerin aktardığına göre 1855 yılında basılan sözlüğün çalışmalarına en az bir yıl önce başlanmıştır. Bu süre zarfında sözcükler derlenmiş ve gerekli çalışmalar yapılmıştır. Sözlük 62 sayfa olup 1500 Türkçe kelime alfabetik sıraya göre dizilmiştir. Türkçe kelimelerin açıklamaları Bulgarca olarak verilmiştir. Bu kelimelerin 100’ e yakını Türkçe vasıtasıyla Bulgarcaya geçen Yunanca kelimelerdir. Yunanca kelimeler “*зр.(gr.)*” kısaltmasıyla belirtilmiştir. Sözlük Bulgarcadaki Türkçe kelimelere ilk defa dikkat çekmesi bakımından son derece önemlidir. 1855 yılına kadar Bulgaristan’da bu muhtevada bir sözlük yayınlanmamıştır. Sözlükteki sözcükler tematik sınıflandırmaya tabi tutulduğu zaman Türkçeden Bulgarcaya tıp, aletler ve eşyalar, ticari ve mesleki kavramlar, yaşama dair kavramlar, dini terminoloji, ordu, asker ve askerliğe dair sözcükler, idari ve siyasal kavramlar, sayı birimleri, ölçümler, geometrik unsurlar, renkler ve renklerle ilgili kavramlar, ünlemler gibi çok farklı alanlarda sözcüklerin geçtiği tespit edilmiştir. Sözlükte yer alan bazı Türkçe kelimeler şu şekildedir: (*aladjiya*) < *alaca, алацисвамъ (alaştısvam)* < *alışmak, анджакъ (andjak)* < *ancak, афеттимъ (afettim)* < *affettim, бактисвамъ (baktısvam)* < *bakmak, барабаръ (barabar)* < *beraber, башардисвамъ (başardısvam)* < *başarmak, варакля (varakliye)* < *varaklı, вердерисвамъ (verderısvam)* < *vermek, гаазия (gaaziya)* < *gazi, гечиндисвамъ (geçindısvam)* < *geçinmek, данацисвамъ (danaştısvam)* < *danışmak, дара (dara)* < *dara, дайма (dayma)* < *dayma, дарчин (darçin)* < *tarçın, даянакля (dayanaliya)* < *dayanıklı, деве-кишу (deve-kişu)* < *deve kuşu, еваллахъ (evallahı)* < *evallah, еглендисвамся (eglendisvamsya)* < *eğelenmek, елбетта (elbetta)* < *elbette, итеать (iteati)* < *itaat, ицахъ (iştahı)* < *iştah, каздисвамъ (kazdısvamı)* < *kazmak, камбуръ (kambur)* < *kambur, кефсизъ (kefsizi)* < *keyifsiz, кяръ (kyarı)* < *kar, машалла (maşalla)* < *maşallah, мюжде (müjde)* < *müjde*

* Türk Dili ve Edebiyatı Programı Bilim Uzmanı, zehraunl@gmail.com, (<https://orcid.org/0000-0001-7506-1885>).

** Dr. Öğretim Üyesi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, abidinkarasu@hotmail.com (<https://orcid.org/0000-0002-2324-111X>).

Araştırmada, sözlük hakkında bilgi verilecek olup sözlükteki kelimeler üzerinde genel bir değerlendirme yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Balkan Dilleri, Türkçe, Bulgarca, Dil İlişkileri, Bulgar Dilindeki Türkçe ve Yunanca Kelimeler Sözlüğü, Alıntı Kelimeler

ABSTRACT

The second part of the 19th century sees a significant increase in the studies of simplification and elimination of foreign words in Bulgaria under the influence of nationalist movements. The Bulgarian people's national consciousness comes to the fore and they try to purify their language. In that period, the “*Dictionary of Turkish and Greek Words in Bulgarian*” was printed in 1855 in I. Kopyaynikov printing house in Bucharest. The words in the dictionary were compiled by Mihaila Pavleva and typeset by Aleksandır T. Jivkov from Plevna. There is only scant information about the linguists Mihaila Pavleva and Aleksandır T. Jivkov in the sources. As V. Küvlieva quotes Aleksandır T. Jivkov was a student of N. Gerov for a while. It is recorded that the two writers were dealing with trade in Bucharest. An analysis of the dictionary reveals that the writers were not so familiar with printing activities. N. Gerov, N. Paluzov, E. Vaskidovic and Karaminov brothers cite that the studies for the dictionary has started at least one year before it was printed in 1855. The words were compiled and other necessary works have been carried out during this period. The dictionary is comprised of 62 pages and 1500 Turkish words are seen in alphabetical order. The explanations of Turkish words are given in Bulgarian. Almost 100 of these words are Greek words that are transferred into Bulgarian via Turkish. The Greek words are stated with “*зр.*” abbreviation. The dictionary is also very important in drawing attention to the Turkish words in Bulgarian for the first time. Until 1855, no dictionary with a similar content has been printed in Bulgaria. In the thematic classification of the words in the dictionary, words were transferred from Turkish to Bulgarian in the following areas: medicine, tools and goods, commercial and professional concepts, life concepts, religious terminology, army, soldiers and military words, administrative and political concepts, units of numbers, measurements, geometric elements, colors, etc. The words are found to be used in many different fields. We can give the following examples of Turkish words in the dictionary: *аладжия (aladjıya) < alaca, алацисвамъ (alaştısvam) < alışmak, анджакъ (andjak) < ancak, афеттимъ (afettim) < affettim, бактисвамъ (baktısvam) < bakmak, барабаръ (barabar) < beraber, башардисвамъ (başardısvam) < başarmak, варакля (varakliye) < varaklı, вердерисвамъ (verderısvam) < vermek, гаазия (gaaziya) < gazi, гечиндисвамъ (geçındısvam) < geçirtmek, данацисвамъ (danaştısvam) < danışmak, дара (dara) < dara, дайма (dayma) < daıma, дарчин (darçin) < tarçın, даянакля (dayanalıya) < dayanıklı, деве-кишу (deve-kışı) < deve kışı, еваллахъ (evallahı) < evvallah, еглендисвамся (eglendısvamsya) < eğelenmek, елбетта (elbetta) < elbette, итеатъ (iteati) < itaat, ицахъ (ıştahı) < iştah, каздисвамъ (kazdısvamı) < kazmak, камбуръ (kambur) < kambur, кефсизъ (kefsizı) < keyıfsiz, кяръ (kyarı) < kar, машалла (maşalla) < maşallah, мюжде (müjde) < müjde*

In the study, vocabulary information will be given and an overall assessment of vocabulary words will be made.

Keywords: Balkan languages, Turkish, Bulgarian, Language Relations, Dictionary of Bulgarian Turkish and Greek Words, Loanwords

Extended Summary

The second part of the 19th century sees a significant increase in the studies of simplification and elimination of foreign words in Bulgaria under the influence of nationalist movements. The Bulgarian people's national consciousness comes to the fore and they try to purify their language. In that period, the “*Dictionary of Turkish and Greek Words in Bulgarian*” was printed in 1855 in I. Kopaunikov printing house in Bucharest. The words in the dictionary were compiled by Mihaila Pavleva and typeset by Aleksandır T. Jivkov from Plevna. There is only scant information about the linguists Mihaila Pavleva and Aleksandır T. Jivkov in the sources. As V. Küvlieva quotes Aleksandır T. Jivkov was a student of N. Gerov for a while. It is recorded that the two writers were dealing with trade in Bucharest. An analysis of the dictionary reveals that the writers were not so familiar with printing activities. N. Gerov, N. Paluzov, E. Vaskidovic and Karaminov brothers cite that the studies for the dictionary has started at least one year before it was printed in 1855. The words were compiled and other necessary works have been carried out during this period. The dictionary is comprised of 62 pages and 1500 Turkish words are seen in alphabetical order. The explanations of Turkish words are given in Bulgarian. Almost 100 of these words are Greek words that are transferred into Bulgarian via Turkish. The Greek words are stated with “*гр.*” abbreviation. The dictionary is also very important in drawing attention to the Turkish words in Bulgarian for the first time. Until 1855, no dictionary with a similar content has been printed in Bulgaria. In the thematic classification of the words in the dictionary, words were transferred from Turkish to Bulgarian in the following areas: medicine, tools and goods, commercial and professional concepts, life concepts, religious terminology, army, soldiers and military words, administrative and political concepts, units of numbers, measurements, geometric elements, colors, etc. The words are found to be used in many different fields. We can give the following examples of Turkish words in the dictionary: *аладжия* (*aladjiya*) < *alaca*, *алаџисвамъ* (*alaşisvam*) < *alışmak*, *анджакъ* (*andjak*) < *ancak*, *афеттимъ* (*afettim*) < *affettim*, *бактисвамъ* (*baktisvam*) < *bakmak*, *барабаръ* (*barabar*) < *beraber*, *башардисвамъ* (*başardisvam*) < *başarmak*, *варакля* (*varakliye*) < *varaklı*, *вердерисвамъ* (*verderisvam*) < *vermek*, *гаазия* (*gaaziya*) < *gazi*, *гечиндисвамъ* (*geçindisvam*) < *geçinmek*, *данаџисвамъ* (*danaşisvam*) < *danışmak*, *дара* (*dara*) < *dara*, *дайма* (*dayma*) < *dayma*, *дарчин* (*darçin*) < *tarçın*, *даянакля* (*dayanaliya*) < *dayanıklı*, *деве-кишу* (*deve-kişu*) < *deve kişu*, *еваллахъ* (*evallahı*) < *evallah*, *еглендисвамся* (*eglendisvamsya*) < *eğelenmek*, *елбетта* (*elbetta*) < *elbette*, *итеатъ* (*iteati*) < *itaat*, *ицахъ* (*iştahı*) < *iştah*, *каздисвамъ* (*kazdisvamı*) < *kazmak*, *камбуръ* (*kambur*) < *kambur*, *кефсизъ* (*kefsizi*) < *keyifsiz*, *кяръ* (*kyarı*) < *kar*, *машалла* (*maşalla*) < *maşallah*, *мюжде* (*müjde*) < *müjde*

As a result of phonetic analysis, it can be seen that different phonetic events occur in the words quoted from Turkish to Bulgarian. The sound events observed in words transferred from Turkish to Bulgarian, such as sound events in vowels and changes in consonants, are examined. As a result of the morphological studies, it was established that the influence of Turkish on Bulgarian is not only within the vocabulary; It has also been found to be true in terms of applications. Turkish inflectional suffixes found in the dictionary are: *ciya* (*ciya*), *çiya* (*çiya*) < +ci/+ci/+cu/+cü/+çi/+çi/+çu/+çu, *liya* (*liya*) < +lı / +li/+lu/+lü, *lak*, *lik*, +luk, +lak < +lik /+lik /+luk / +luk, *макъ* < -mak. The vocation suffix and the possessive suffix in the Turkish language have been changed by adopting the suffix -ya when switching to the Bulgarian language. For example; *арабаджия* [*arabaciya*] < *arabacı*, *бояджия* [*boyaciya*] < *boyacı*, *атлия* [*atliya*] < *atlı*, *бахтлия* [*bahtliya*] < *bahtlı*.

There are also Turkish modal suffixes that go from Turkish to Bulgarian with verbs. Verbs conjugated with the past tense suffix were used in Bulgarian with some changes and were

supported by the Bulgarian grammatical structures as follows: The past tense suffix that was seen was -dı,-di,-du,-dü; -ti,-ti,-tu,-tu, in Bulgarian in two different forms; It is used by accepting the suffixes -ca [-sa] ve -ca-ува [-sa -uva]. For example tavlattırılmış > тавлаттардисанъ [tavlattardisan'] sındırmak > санджрдисанъ [sandırdisan']

In the study, vocabulary information will be given and an overall assessment of vocabulary words will be made.

Giriş

Türkçe, tarihi çağlardan günümüze değin Balkan dilleriyle çeşitli münasebetlerde bulunmuş, çok uzun süre bu dillerle bir arada yaşamış ve bu ortak yaşamın sonucunda Balkan dilleri üzerinde önemli etkileri olmuştur. Balkan coğrafyasında; Bulgarca, Boşnakça, Rumca, Sırpça, Arnavutça gibi birçok dil Türk dilinden önemli ölçüde etkilenmiş ve bu etkileşimlerin sonucunda pek çok kültürel unsurların yanında dilsel verileri de alıntılanmıştır. Yaklaşık altı asır bir arada yaşamış olan Türk ve Bulgar toplumu ortak yaşamın neticesi olarak farklı açılardan birbirlerinden etkilenmiş ve sıkı ilişkiler içine girmiştir. Bu süre zarfında bilhassa üst dil konumunda olan Türkçe, Bulgarca üzerinde önemli etkiler bırakmıştır. Bu çalışmada 1855 yılında Bükreş'te Mihail Pavlev ile Aleksandır Jivkov tarafından hazırlanıp basılan “Bulgar Dilindeki Türkçe ve Yunanca Kelimeler Sözlüğü” kaynak olarak ele alınmıştır. Sözlükteki Türkçe kelimeler tespit edilmiş ve bu kelimeler tematik sınıflandırma, ses, şekil vb. yönlerden incelenerek tarihi bir dönem olarak 1800'lü yıllarda Bulgarcadaki Türkçe alıntılar gözler önüne serilmeye çalışılmıştır.

Türkçe Bulgarca dil ilişkileri üzerine araştırmalar oldukça eskiye dayanmaktadır. “Türkler ve Bulgarlar yüzyıllar boyu Osmanlı İmparatorluğu coğrafyasında yan yana, iç içe var olmuş ve Osmanlı Türkçesini resmi dil olarak kullanmışlardır.”¹ Osmanlı döneminde genelde tüm Balkan dillerinde, özelde ise Bulgarca ile Türkçe arasında önemli etkileşimler olmuştur. Türkçenin üst dil konumlu olarak Bulgar coğrafyasında hayatın her evresinde kullanıldığı gözlemlenmiştir.

Türkçeden Bulgarcaya tabiat, fauna, tıp, değerli taşlar ve elementler, renkler ve bunlarla ilgili kelimeler, coğrafi adlar, şehir ve köy hayatıyla ilgili adlandırmalar, ev eşyaları, ticari ve mesleki kelimeler, aletler, ölçüler, silah ve askeri kelimeler, yönetim ve idareyle ilgili adlandırmalar, insanla ilgili vücut bölümleri ile akrabalık adları, beslenme, giyim-kuşam, eğlence ve eğlenmeyle ilgili kavramlar, lakaplar ve unvanlar, dini terminoloji, soyut anlamlı kelimeler ve fiillere dek yaşama dair her alandan alıntılar yapıldığı görülmektedir.

Araştırmada 1855 yılında Mihail Pavlev ile Aleksandır Jivkov tarafından hazırlanan “Bulgar Dilindeki Türkçe ve Yunanca Kelimeler Sözlüğü” üzerinde durularak sözlüğün mahiyeti hakkında bilgi verilmiş, yazarları tanıtılmış, sözlüğün yazım ve imla özellikleri aktarılmıştır.

Sözlükte yer alan Türkçe kelimelerin tematik sınıflandırılması yapılmıştır. Böylece Bulgarcadaki Türkçe kelimelerin çeşitliliği gözler önüne serilmiştir.

Türkçeden Bulgarcaya geçen kelimelerde görülen ses hadiseleri incelenerek ilgili ses olayları grubunda sıralanmıştır. Bunun yanında sözcükler şekil bilgisi kapsamında incelenmiş ve sonuç olarak Bulgarcaya kelimelerin yanı sıra eklerin de alıntılanmış olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca bu bölümde Türkçe kelime türlerinden fiillerin de Bulgarcaya yoğun olarak geçtiği görülmüş, alıntılanan bu fiiller listelenmiştir.

1. Sözlük Hakkında Bilgi

Arka planında Fransız İhtilali (1789) olan bireycilik anlayışı ve beraberinde getirdiği millet olma bilinci dünyada yayılım alanını genişletmeye devam ederken bu durum, XIX. yüzyıl

¹ Zafer, Zeynep, Türkçe-Bulgarca Sözlük: Türk Dil Kurumu Yayınları, (2018): 7.

itibariyle Bulgaristan'da da bir takım hareketlenmelere vesile olmuştur. Bunun sonucu olarak, Bulgarca'yı yabancı unsurlardan arındırmak adına dilin içerisine nüfuz etmiş olan Türkçe kullanımlar azaltılmak istenmiştir. Bu doğrultuda yapılan yoğun çalışmalar neticesinde Türkçe ibareler yavaş yavaş Bulgarca'yı terk etmeye başlamıştır.²

Çalışmanın konusunu oluşturan sözlük Bulgarca'yı Türkçe unsurlardan arındırma gayreti neticesinde yazılmıştır. Sözlüğün orijinal ismi “Bulgar Dilindeki Türkçe ve Yunanca Kelimeler Sözlüğü”dür. (Bul. Речник на думи турски и гръцки в языка българский). Mihail Pavlev, Bulgarca'ya nüfuz etmiş 1500 Türkçe kelime tespit etmiştir. Dizgisi Plevneli Aleksandır T. Jivkov tarafından yapılan sözlük, toplam 65 sayfadır. 1855'te Bükreş İ. Kopaynikov matbaasında basılmıştır.³

N. Gerov, N. Palauzov, E. Vaskidovic ve Karaminkov isimli kardeşlerin aktardığına göre 1855 yılında basılan sözlüğün çalışmalarına basılmasından en az bir yıl önce başlanmıştır. Bu süre zarfında sözcükler derlenmiş ve gerekli çalışmalar yapılmıştır.⁴

Sözlükte Türkçeden alıntılanmış kelimelerin açıklamaları Bulgarca olarak verilmiştir. Bu kelimelerin 100'e yakını Türkçe vasıtasıyla Bulgarca'ya geçen Yunanca kelimelerdir. Yunanca kelimeler “rp.” (gr.) kısaltmasıyla belirtilmiştir. Sözlük Bulgarcadaki Türkçe kelimelere ilk defa dikkat çekmesi bakımından da son derece önemlidir. Sözlükteki kelimeler incelendiğinde farklı cinsten kelime türlerine rastlanmaktadır. Özellikle sözlükte yer alan fiiller dikkat çekicidir.

Sözlüğün giriş kısmında Aleksandır Jivkov, Bulgar azınlığın Bükreş'teki önemli simalarından olan Konstantin Çokan'a verdiği destek ve sözlüğün basım işini üstlenmesinden dolayı Bulgarca ve Yunanca teşekkür metnine yer vermiştir. Bulgarcanın zenginliği ve öz Bulgarcadan bahseden Jivkov, Bulgarca'nın Türkçe ve Yunanca sözcüklerden arındırılması gerektiğini savunarak “Bizim dilimiz Slav kökenli Bulgarcadır. Dilimizin sözcüklerini işlememiz gerekir onların üzerindeki pası söküp atmalıyız. ”demektedir.

Sözlüğün ithaf bölümünden sonra önsöz kısmına geçilir. Aleksandır Jivkov bu bölümde Bulgar dilinin her türlü yabancı sözcükten arındırılması gerekliliğinden bahseder. Hatta yabancı sözcükleri “Dilimizin ışık ve aydınlığını bozan karışım” olarak adlandırır. Jivkov, “Herkes bu milli sorumlulukta olmalı ve bundan taviz vermemelidir.” Sözleriyle Bulgarlara çağrıda bulunmaktadır.⁵ Yazar, Bulgar diline giren sözcüklerin atılması gerekliliğini şu sözlerle destekler: “Bu topraklara gelen Bulgarlar daskal, şkola, kir, çorbadjiya, maaneta, sevda sözcüklerinin hangi anlama geldiklerini biliyorlar mıydı? Dedelerimiz kusuri, duşmani, haydutsi, seizi, teftedare sözcüklerini biliyor muydu?”⁶ Bir dilin söz varlığının o dil için hayatî bir mesele olduğunu söyleyen yazar, dili zenginleştiren kaynaklar hakkında: “Ey Bulgarlar, kendi dilinizin sözcüklerine sahip çıkın. Bulgarcanın konuşulduğu her yerde onları arayın, onları kitaplarda arayın eski el yazmalarında arayın ana dilinize kulak verin.” demektedir.

Paisiy Hilendarski'nin çağrısına benzer bir çağrı yapan yazar, Bulgar gençlere şu şekilde seslenir: “Sevgili çocuklarım, lütfen o sözcükleri tanıyınız ve bundan sonra onları yazılarınızda,

² Bulgarcadaki Türkçe kelimelerden uzun zamandır rahatsızlık duyan Bulgar çoğu aydın ve bilim insanı zamanla Türkçe kelimelerden kurtulma ve Bulgarca karşılıkları bulunması için çeşitli çalışmalar başlatılmıştır. Bulgaristandaki Komünist rejim 1958 yılında bir dil komisyonu kurmuş ve önce içinde Bulgarca sözcüklerin var olduğu sunni bir Türkçe yaratılmış, ardından Türkçe tamamıyla yasaklanmıştır. Садък Хаджъ, “От вмешателството в турския книжовен език към пълна забрана (езиковата политика на комунистическа България)”, Езиков Свят, Том 20, Кн. 2, Благоевград, (2022): 206-216.

³ Михаила Павлева, *Речник на думи турски и гръцки в языка българский*, наредил и омотил Александър Т. Живков (Букурещ: в книгопечатнята И. Копайнигова) (1855): I.

⁴ Bulgarcanın barındırdığı Türkçe kelimeler ile ilgili günümüzde çalışmalar yapılmaktadır. Sözlük şeklinde en son basılan kitap, Türker Aracıoğlu'nun hazırladığı “Türkçeden Bulgarca'ya Geçen Kelimeler Sözlüğü”dür.

⁵ Михаил Павлева, *Речник на думи турски и гръцки в языка българский*, наредил и омотил Александър Т. Живков (Букурещ: в книгопечатнята И. Копайнигова, 1855) III.

⁶ a.g.e.,s. IV-V.

konuşmalarınızda, evinizde ve büyüyüp anne baba olduğunuzda dahi kullanmayınız.”⁷ M. Pavlev ve Al. Jivkov Türkçe ve Yunanca sözcüklerin Bulgarcadaki eş değer örneklerini açıklarken sözcüklerin günlük dildeki karşılıklarından yararlanmışlardır. Sözlükteki bazı Türkçe sözcüklerin Bulgarcada karşılıklarının bulunmadığından olsa gerek, Bulgarca günlük dilde var olmayan Kilise İslavcasından karşılıklar verilmeye çalışılmıştır. Kimi zaman da sözcüklerin Rusça karşılıkları kullanılmıştır. Örneğin; маймун (maymun) < maymun sözcüğü Rusça “обезьяна, обезьян” ile açıklanmıştır; сапун (sapun) < sabun Rusça “мыло” ile açıklanmıştır; тенджюра (tendjura) < tencere Rusça кастрюля ile açıklanmıştır. Tüm bu çabalara rağmen sözcüklerin manalarına dair yapılan açıklamalarda yine Türkçeye başvurmak zorunda kalınmış olunması manidardır.

Kimisi çoktan unutulmuş, kimisi ise unutulmaya yüz tutmuş pek çok Türkçe alıntı sözcüğün yanında bir nevi kaybolmamak için direnen bu alıntı sözcüklere, milliyetçi tutumlar neticesiyle yazarları tarafından dikkat çekilmiş olması sözlüğün mahiyeti açısından son derece önem arz etmektedir. 1855 yılına kadar Bulgaristan’da bu muhtevada başka bir sözlük yayımlanmamıştır.

2. Sözlük Yazarları Mihail Pavlev ve Aleksandır Jivkov

Mihail Pavlev, Bulgaristan’ın Lofça şehrinde dünyaya gelmiştir. Bükreş’te ticaretle meşgul olduğu bilinmektedir. Bulgar Kilisesinin bağımsızlık mücadelesinde ateşli bir savunucu olarak kayıtlara geçmiştir. Mihail Pavlev, Osmanlı’ya karşı örgütlenen devrimci hareketlerde boy göstermiş ve Osmanlı-Rus Harbi’nde (1877-1878) ölmüştür.⁸

Aleksandır Jivkov 1857-1858 tarihinde Plevne’de doğmuştur. Eğitimini doğduğu şehirde tamamlamış ve dönemin en önemli öğretmenlerinden Kesariy Vasilev’den (Neofit Rilski’nin öğrencisi) dersler alarak Yunanca öğrenmiştir. İlerleyen yıllarda Koprivşitsa’da Naiden Gerov’dan Bulgarca hakkında kapsamlı dersler almıştır. Aleksandır Jivkov daha sonra eğitimini Bükreş’te (muhtemelen Yunan mektebinde) devam ettirmiş burada Fransızca öğrenerek tercüme işleriyle meşgul olmuştur.⁹ Sözlüğün önsözünde, “Böylesine zor bir işte katkımın olması beni mutlu edecektir” cümlesini sarf eden Aleksandır Jivkov için Bulgarca bilgisi ve yabancı dile hâkimiyeti ile sözlüğün tamamlanmasında önemli derecede katkıda bulunmuştur.¹⁰

Bulgar kaynaklarında Neofit Rilski ve Bogorodov ile birlikte anılan Mihail Pavlev ve Aleksandır Jivkov, Bulgar dilini Türkçe sözcüklerden arındıran aydınlar olarak gösterilmektedir.¹¹

3. Sözlüğün Yazım ve İmla Özellikleri

Sözlüğün yazım ve imla özellikleri Tablo 1’de verilmiştir.

⁷ a.g.e.,s. VIII-IX.

⁸ Веса Кювлиева-Мишайкова, *Българското речниково дело през Възраждането*, (София: Академично изд-во" Проф. Марин Дринов, (1997): 223-226.

⁹ a.g.e., s. 223-226.

¹⁰ Михаил Павлева, *Речник на думи турски и гръцки в языка българский*, наредил и омотил Александър Т. Живков (Букурещ: в книгопечатнята И. Копайнигова, 1855) VII.

¹¹ Веса Кювлиева-Мишайкова, *Българското речниково дело през Възраждането*, (София: Академично изд-во" Проф. Марин Дринов, (1997): 223-226.

Tablo 1. Sözlüğün yazım ve imla özellikleri

А а	A- a
Б-б	B-b
В-в	V-v
Г-г	G-g
Д-д	D-d
Е-е	E-e
Ж-ж	J-j
З-з	Z-z
И-и	İ-i
Й-й	Y-y
К-к	K-k
Л-л	L-l
М-м	M-m
Н-н	N-n
О-о	O-o
П-п	P-p
Р-р	R-r
С-с	S-s
Т-т	T-t
У-у	U-u
Ф-ф	F-f
Х-х	H-h
Ц-ц	TS-ts
Ч-ч	Ç-ç
Ш-ш	Ş-ş
Щ-щ	ŞTI- ştı
Ъ-ъ	İ-ı (Son ses olarak bir değeri yoktur! ' işaretli ile gösterilir!)
Ь-ь	Son ses olarak bir değeri yoktur ' işaretli ile gösterilir!)
Ю-ю	Ü-ü
Я-я	YA- ya
Ж	ı (genellikle) - a (daha az)
ІЯ	ıya
І-ı	İ-i
дж	c
ю	ö

3.1. Sözlükte kullanılan harflerin ses ve imla değerleri

A-a /A- a

/a/ fonemi, /a/ şeklinde okunmuştur: аба [aba] < aba (s/1), акраба [akraba] < akraba (s/2)

Б-б /B-b

/б/ fonemi, /b/ olarak okunmuştur: боллукъ [bolluk'] < bolluk (s/10), ебеде [ebede] < ebedi

В-в /V-v

/в/ fonemi /v/ ile karşılanmıştır: авджия [avciya] < avcı (s/1), вааде [vaade] < vade (s/11)

Г-г /G-g

/г/ fonemi, /g/ olarak okunmuştur: ангария [angarya] < angarya (s/3), азгънъ [azgın'] < azgın

Д-д /D-d

/д/ fonemi, /d/ olarak okunmuştur: адашь [adaş'] < adaş (s/1), будала [budala] < budala (s/10)

Е-е /E-e

/е/ fonemi, /e/ olarak okunmuştur: аскеръ [asker'] < asker (s/5), геврекъ [gevrek'] < gevrek

Ж-ж /J-j

/ж/ fonemi, /j/ olarak okunmuştur: аждерха [ajderha] < ejderha (s/2), мюжде [müjde] < müjde

З-з /Z-z

/з/ fonemi, /z/ olarak okunmuştur: назаръ [nazar'] < nazar (s/39), озлашмакъ [ozlaşmak'] < uzlaşmak (s/40)

И-и /İ-i

/и/ fonemi, /i/ olarak okunmuştur: икрамъ [ikram'] < ikram (s/23), филизъ [filiz'] < filiz (s/52),

Й-й /Y-y

/й/ fonemi, /y/ olarak okunmuştur: кайдисвамъ [kaydisvam'] < kay- (s/25),

К-к /K-k

/к/ fonemi, /k/ şeklinde okunmuştur: байрактаръ [bayraktar'] < bayraktar (s/6), демекъ [demek'] < demek (s/15)

Л-л /L-l

/л/ fonemi, /l/ şeklinde okunmuştur: кефля [kefliya] < keyifli (s/30), лафъ [laf'] < laf (s/34),

М-м /M-m

/м/ fonemi, /m/ şeklinde okunmuştur: атмаджа [atmaca] < atmaca (s/5), гюмрукъ [gümrük'] < gümrük (s/13)

Н-н /N-n

/н/ fonemi, /n/ şeklinde okunmuştur: анмакъ [anmak'] < anmak (s/3), чобанинъ [çobanin'] < çoban (s/58),

О-о /O-o

/o/ fonemi, /o/ şeklinde okunmuştur.: бой [boy] < boy (s/10), достъ [dost'] < dost (s/18)

П-п /P-p

/п/ fonemi, /p/ şeklinde okunmuştur: капакъ [karak'] < karak (s/27), пахъ [paħa] < paħa

Р-р /R-r

/р/ fonemi, /r/ şeklinde okunmuştur: аркадашь [arkadaş'] < arkadaş (s/4), гюрешъ [güreş'] < güreş (s/13),

С-с /S-s

/с/ fonemi, /s/ olarak okunmuştur: асма [asma] < asma (üzüm asması) (s/5), саксия [saksiya] < saksı (s/44),

Т-т /T-t

/т/ fonemi, /t/ olarak okunmuştur: итеатъ [iteat'] < itaat (s/24), кефте [kefte] < köfte (s/30)

У-у /U-u

/у/ fonemi, /u/ olarak okunmuştur: баруть [barut'] < barut (s/7), думанъ [duman'] < duman

Ф-ф /F-f

/ф/ fonemi, /f/ olarak okunmuştur: афюнъ [afön'] < afyon (s/5), каяфетъ [kayafet'] < kıyafet

Х-х /H-h

/х/ fonemi, /h/ şeklinde okunmuştur: ахтапотъ [ahtarot'] < ahtarot (s/5), хамамъ [ħamaħ'] < ħamaħ (s/54)

Ц-ц /TS-ts

/ц/ fonemi /ts/ olarak okunmuştur: гюзлужи [gözlutsi] < gözlük (s/13), кадйница [kadiynitsa] < kadılık (s/25),

Ч-ч /Ç-ç

/ч/ fonemi, /ç/ olarak okunmuştur: ачикъ [açık'] < açık (s/5), бахчя [bahçya] < bahçe (s/7), елчя [elçiya] < elçi (s/20), качякъ [kaçyak'] < kaçak (s/28), човаль [çoval'] < çoval (s/58) vb.

Ш-ш /Ş-ş

/ш/ fonemi, /ş/ ile karşılanmıştır: аширтъ [aşirt'] < aşırı (s/5), ешкынъ [eşk'in'] < eşkin (yürüyüş) (s/21)

Щ-щ /ŞTI- ştı

/щ/ fonemi /şt/ olarak okunmuştur: ецахъ [eštah'] < iştah (s/21), каящисвамъ [kayaštisvam'] < kıyış- (s/29)

Ъ-ъ /I-ı

/ъ/ fonemi söz içinde /ı/ şeklinde okunur. Ancak sözcük sonunda ses değeri yoktur. Kesme işareti ile (') gösterilmiştir.

абдалъ [abdal'] < abdal (s/1), дюлгеринъ [dülgerin'] < dülger (s/19), зянъ [ziyan'] < ziyan (s/22), кафезъ [kafez'] < kafes (s/28), кюпъ [küp'] < küp (s/33)

Ь-ь /'

Asıl fonksiyonu kendisinden sonra gelen sesi yumuşatmaktır. Mesela sözcük içinde миньор /ьо/, /ö/ sesini karşılar. Son ses olarak bir değeri yoktur. Kesme işareti (') işareti ile gösterilmiştir.

лигень [ligen'] < leğen (s/34), мисирь [misir'] < mısır (s/38), панаирь [panair'] < panayır (s/41),

Ж /ı

(genellikle)- a (daha az) 1830'lu yıllarda Panslavizm etkisiyle Rus alfabesinden esinlenilerek Bulgar alfabesinde bazı değişiklikler yapılmıştır. Bu değişiklikler neticesinde Ж (golyama nasovka) harfi alfabeğe dâhil edilmiş, 1945 yılında yapılan yazım reformu sırasında ise bu harf Modern Bulgar Kiril alfabesinden kaldırmıştır.

сакатлжкъ [sakatlık'] < sakatlık (s/43), хаксжъ [haksız'] < haksız (s/54)

І-ı /İ-i

/ı/ fonemi, /i/ olarak okunmuştur: хайнаджия [haunaciya] < aynacı (s/54), хамамджия [hamamciya] < hamamcı (s/54),

ДЖ /c

Bulgarcada yan yana gelen /д/,ve /ж/ fonemleri, [dji] veya /c/ şeklinde telaffuz edilmektedir. Sözlükte yan yana gelen bu iki harf /c/ şeklinde okunmuştur.

боаджия [boaciya] < boyacı (s/10), гимиджия [gimiciya] < gemici (s/13),

ІО /ö

/io/ fonemi, /ö/ olarak okunmuştur: ачигіозъ [açığöz'] < açığöz (acımasız,uyanık) (s/5), юлдашь [öldaş'] < yoldaş (s/24),

ІЯ /İya

/ıya/ fonemi /ıya/ olarak okunmuştur: кованджия [kovanciya] < kovancı (s/31), курия [kuriya] < kuru (s/32)

4. Sözlükteki Türkçe Sözcüklerin Tematik Sınıflandırılması

Alıntılanan sözcükler, onu yeniden meydana getiren alıcı dilin, verici dili hangi çerçevede ve hangi konumda değerlendirdiğine dair ipuçları taşır ve aynı zamanda içinde bulunduğu topluluktan, zamandan ve mekândan yaşamsal izler ve kültürel kodlar barındırır. Alıntı sözcükler, hem alıcı hem verici dilin karakteristiğini büyük ölçüde belli edebilir. Dilin sahip olduğu hazinenin zenginliğinin soruşturulması gibi alıntı kelimelerin varlığının soruşturulması da gerçeklik hakkında ya da en azından gerçekten var olan verici bir dilsel topluluktan türetilen kavrayış hakkında bilgi verebilir.¹² Alıntı kelimelerin özel bir ilgi ve ihtiyatla incelenmesi gerekliliği şüphesizdir.

Bir dilin başka bir dille temas kurmasından doğmuş olan dilsel etkileşimleri incelemek o dilleri konuşan toplumların yalnızca siyasi ve ekonomik üstünlüğüne dair çıkarımlar yapmayı sağlamakla kalmaz aynı zamanda toplumların zihinsel yapılarına dair çıkarımlar yapmaya olanak sağlar. Dile ait kalıplaşmış sözcük öbekleri araştırılıp çeşitli unsurlara bölündüğünde bu kalıplaşmış ifadelerin belli noktalarda daha fazla yoğunlaşırken kimi anlamsal veya şekilsel yapılarda ise daha az unsurlara sahip olduğu gözlemlenir, işte burada bazı unsurların fazla olmasının nedeni o toplumun arka planında gizlidir.¹³ Örneğin, Sibiryа toplumlarının dillerini

¹² Vedat Çelebi "Gündelik Dil Felsefesi ve Austin'in Söz Edimleri Kuramı", *Beytulhikme An International Journal of Philosophy*. 4(1), 73-89, (2014): 48.

¹³ Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil- Ana Çizgileriyle Dilbilim*, (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 6. Baskı, (2015): 66.

incelediğimizde karla ilgili söz varlığının, deyimlerin, atasözlerinin vb. unsurların sıklığı dikkat çekerken; çölde yaşayan bir toplumun dilinde ise çöl iklimi, sıcaklık ya da kuraklıkla ilgili ciddi bir söz varlığı, deyimler vb. dilsel unsurların sıklığı gözlemlenmektedir.

Bu bağlamda, gündeme gelmesi gereken soru, bir dilden başka bir dile alıntılanma ihtimali en yüksek olan sözcüklerin neler olabileceğidir. Kavramsal bir ölçekle yapılacak olan araştırma, çalışmayı tematik bir boyuta taşır ve bir sınıflandırmayı gerekli kılar. Sözlükte tespit edilen Türkçe sözcükler 10 ana başlık ve 31 alt başlık olmak üzere toplam 41 başlıkla Tablo 2’de sınıflandırılmıştır. Sınıflandırma şablonu Karasu’nun¹⁴ tezinden alınmıştır. Ana başlıklar ve alt başlıkları sırasıyla: tabiat; ağaç, sebze ve meyve, endüstriyel ve tarımsal bitkiler, değerli taşlar, metaller, elementler, kimyasallar, coğrafi ve zamansal adlandırmalar, fauna; evcil hayvanlar, kuşlar, deniz canlıları, yabani 45 hayvanlar, böcekler ve parazitler, tıp; vücut bölümleri, hastalıklar, vücut kusurları, tedaviler ve ilaçlar, yaşam alanlarına dair sözcükler; şehir ve köy yaşamı, iç ve dış mimari ile ilgili kavramlar, inşaat malzemeleri, aletler ve eşyalar; ev eşyaları ve mobilya, mutfak eşyaları, okul ve kırtasiye malzemeleri, müzik aletleri, diğer aletler, ticari ve mesleki kavramlar; ticari kavramlar, meslek adları, yaşama dair kavramlar; yiyecek-içecekler, akraba terminolojisi, giyim-kuşama dair kavramlar, eğlence ve eğlenmeyle ilgili kavramlar, adlar ve soyut kavramlar, sıfatlar-lakaplar-yakıştırmalar-unvanlar, fiiller ve fiillerle ilişkili sözcükler, dini terminoloji; renkler ve renklerle ilgili kavramlar; ordu, asker ve askerliğe dair sözcükler; idari ve siyasi kavramlar; sayı birimleri, ölçümler, geometrik unsurlar; renkler ve renklerle ilgili kavramlar, ünlemler şeklinde tematik olarak sınıflandırılmıştır.

14 Abidin Karasu, *Tarihsel Süreç İçinde Balkan Dillerinin Türk Dili ve Kültürüyle İlişkisi* (Sırpça, Makedonca, Bulgarca). (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli, 2014

Tablo 2. Tematik sınıflandırma tablosu

Temalar	Sayı
Tabiat	
Ağaç	7
Sebze ve Meyve	4
Endüstriyel ve Tarımsal Bitkiler	17
Değerli Taşlar, Metaller, Elementler, Kimyasallar	19
Coğrafik ve Zamansal Sözcükler	25
Fauna	
Evcil Hayvanlar	9
Kuşlar	4
Deniz Canlıları	5
Yabani Hayvanlar	7
Böcekler ve Parazitler	3
Tıp	
Vücut Bölümleri	17
Hastalıklar	17
Vücut Kusurları	11
Tedaviler ve İlaçlar	5
Yaşam Alanlarına Dair Sözcükler	
Şehir ve Köy Yaşamı	19
İç ve Dış Mimari ile İlgili Kavramlar	50
İnşaat Malzemeleri	15
Aletler ve Eşyalar	
Ev Eşyaları ve Mobilya	22
Mutfak Eşyaları, Kaplar	23
Okul ve Kırtasiye Malzemeleri	4
Müzik Aletleri	6
Diğer Aletler	21
Ticari ve Mesleki Kavramlar	
Ticari Kavramlar	40
Meslek Adları	56
Yaşama Dair Kavramlar	
Yiyecek-İçecekler	28
Akraba Terminolojisi	9
Giyim-Kuşama Dair Kavramlar	27
Eğlence ve Eğlenmeyle İlgili Kavramlar	20
Adlar, Soyut Kavramlar	91
Sıfatlar, Lakaplar, Yakıştırmalar, Unvanlar	76
Fiiller ve Fiillerle İlişkili Sözcükler	108
Dini Terminoloji	33
Ordu, Asker ve Askerliğe Dair Sözcükler	34
İdari ve Siyasal Kavramlar	16
Sayı Birimleri, Ölçümler, Geometrik Unsurlar	25
Renkler Ve Renklerle İlgili Kavramlar	6
Ünlemler	2

5. Ses Olayları

5.1. Ünlü değişimleri

5.1.1. Ön seste ünlü değişimleri

/e-/ > /a-/

аждерха [ajderha] < ejderha, амаанетъ [amaanet'] < emanet, аманетъ [amanet'] < emanet

/e-/ > /i-/

изетъ [izet'] < eziyet, иминиі [iminii] < yemeni, испапъ [israp'] < esvap

/ı- /> /a-/

аргатимъ [argatim'] < ırgat

/i-/ > /e-/

еспатъ [espat'] < ispat, ещахъ [eştah'] < iştah, езледисвамъ [ezledisvam'] < izle- хайле [hayle] < hayli

/o-/ > /u-/

улукъ [uluk'] < oluk

/ö-/ > /ü-/

юрнекъ [ürnek'] < örnek

/u-/ > /o-/

озлашмакъ [ozlaşmak'] < uzlaşmak, окувь [okuv'] < ukuf, олащисвамъ [olaştisvam'] < ulaşmak

/ü-/ > /ö-/

юлке [ölke] < ülke

5.1.2. İç seste ünlü değişimleri

/-a-/ > /-e-/

аджеба [aceba] < acaba, бадеява [badeyaba] < bedava, газепъ [gazer'] < gazap, емакъ [emak'] < yamak

/-a-/ > /-ı-/

апжнсжзъ [apınsız'] < aransız, аржлжкъ [arılık'] < aralık, даянакля [dayanakliya] < dayanıklı

/-a-/ > /-i-/

калимаръ [kalimar'] < kalamar, кахриманинъ [kahrimanin'] < kahraman, кжскатя [kiskatiya] < kaskatı

/-a-/ > /-u-/

мурафетля [murafetliya] < marifetli, мурафетъ [murafet'] < marifet

/-e-/ > /-a-/

алятъ < [alyat] < alet, бадеява [badeyaba] < bedava, барабаръ [barabar'] < beraber

/-e-/ > /-i-/

аджиле [acile] < acele, билгыя [bilg'iyā] < bileği, билигыя [bilig'iyā] < bileği

/-e-/ > /-o-/

джобъ [sob'] < ser

/-e-/ > /-u-/

гюндулукъ [günduluk'] < gündelik, джуапъ [cuap'] < cevap, нузла [nuzla] < nezle

/-e-/ > /-ü-/

дювлетликъ [dövletlik'] < devletlik чюшма [çüşma] < çeşme

/-i-/ > /-a-/

акабетъ [akabet'] < akıbet, акантя [akantiya] < akıntı, алашикъ [alaşık'] < alışık

/-i-/ > /-i-/

авджилжкъ [avcilık'] < avcılık, айнаджилжкъ [aynacılık'] < aynacılık, алащисанъ [alaşisan'] < alışık

/-i-/ > /-o-/

бахчованинъ [bahçovanin'] < bahçıvan колажзъ [kolaiz'] < kılavuz

/-i-/ > /-u-/

вакуфъ [vakuf'] < vakıf, забунъ [zabun'] < zıbın, камушъ [kamuş'] < kamış

/-i-/ > /-a-/

аджемалжкъ [acemalık'] < acemilik, баткжнъ [batkin'] < bitkin, гаале [gaale] < gaile

/-i-/ > /-e-/

гердапъ [gerdap'] < girdap, гечердисвамъ [geçerdisvam'] < geçir-, гечерисвамъ [geçerisvam'] < geçir-

/-i-/ > /-i-/

аджемалжкъ [acemalık'] < acemilik, аджизлжкъ [acizlik'] < acizlik, наджръ [nadir'] < nadir

/-i- /> /-u-/

гюндулукъ [günduluk'] < gündelik мусафиръ [musafir'] < misafir

/-i-/ > /-ü-/

бюлюръ [bülür'] < billur дипчюгъ [dirçüg'] < dirçik

/-i-/ > /-y-/

гайле [gayle] < gaile

/-o-/ > /-ö-/

афюнь [afön'] < afyon, юкля [öklia] < yoklu, юлдашъ [öldaş'] < yoldaş

/-o-/ > /-ü-/

сюхпетъ [sühpet'] < sohbet

/-ö-/ > /-e-/

кефте [kefte] < köfte небетъ [nebet'] < nöbet

/-ö-/ > /-i-/

билюкбаша [bilükbaşa] < bölükbaşı билюкъ [bilük'] < bölük

/-ö-/ > /-o-/

чомлекчия [çomlekçiya] < çömlekçi

/-u-/ > /-a-/

маамеле [maamele] < muamele маасжре [maacire] < muasara

/-u-/ > /-i-/

колажзъ [kolaiz'] < kılavuz

/-u-/ > /-o-/

бокагыи [bokag'in] < bukağı, боланжкъ (bolanık') < bulanık, болашикъ [bolaşık'] < bulaşık

/-u-/ > /-ü-/

бюурдисвамъ [büürdisvam'] < buyurmak, бюлюръ [bülür'] < billur, зюлюмъ [zülüm'] < zulüm

/-ü-/ > /-e-/

геве [geve] < güve, гевендия [gevendiya] < güvendi, тевекелля [tevekelliya] < tevekküllü

/-ü-/ > /-ı-/

сюргюнлукъ [sürgünlük'] < sürgünlük

/-ü-/ > /-i-/

битивия [bitiviya] < bütün, джумбишь [cumbiş'] < cümbüş, ишкыль [işk'il'] < müşkül

/-ü-/ > /-ö-/

гюве [göve] < güve

/-ü-/ > /-u-/

гюзлужи [gözlutsi] < gözlük, гюмрукчия [gümrukçiya] < gümrükçü, джумбишь [cumbiş'] < cümbüş

5.1.3. Son seste ünlü değişimleri

/-a/ > /-e/

маасжре [maacire] < muasara, парче [paçe] < paçça, сабахлень [sabahlen'] < sabahla

/-a/ > /-i/

даавия [daaviya] < dava кира [kiriya] < kira

/-e /> -a/

бакя [bakiya] < bakiye, бахчя [bahçya] < bahçe, бильязикъ [bil'yazik'] < bilezik

елбетта [elbetta] < elbette, кула [kula] < kule

/-e/ > /-i/

чизмы [çizmi] < çizme

/-ı > -a/

билюкбаша [bilükbaşa] < bölükbaşı, бюлюкь-баша [bülük'-başa] < bölük başı, рааза [raaza] < razı, сойтара [soytara] < soytarı

/-ı/ > /-e/

аджемакь [acemak'] < acı-

/-ı/ > /-i/

авджия [avcıya] < avcı, айнаджия [aynacıya] < aynacı, акантия [akantiya] < akıntı

аладжия [alacıya] < alıcı

/-i/ > /-e/

ебеде [ebede] < ebedi ежнебедень [ejnebeden'] < esnebi

/-u/ > /-i/

бойлия [boyliya] < boylu, бория [boriya] < boru, бургья [burg'iya] < burgu

5.2. Ünsüz düşmesi

5.2.1. İç seste ünsüz düşmesi

/-b-/ > -Ø-

мушама [muşama] < muşamba

/-ğ-/ > -Ø-

боазь [boaz'] < boğaz, буазь [buaz'] < boğaz (insan, coğrafya), бузаалжкь [buzaalık'] < buzağılık

/-h-/ > -Ø-

арзуал [arzuhal] < arzuhal, джера [cera] < cerha (iyileşmeyen yara), мереметь [meremet'] < merhamet, хастаане [hastaane] < hastane, шюпе [şüpe] < şüphe

/-k-/ > -Ø-

ачигюзь [açıgöz'] < açıkgöz песметь [pesmet'] < peksimet

/-v-/ > -Ø-

далкаукулукь [dalkaukluk'] < dalkavukluk, далкауқчя [dalkauçiya] < dalkavukçu

джуапь [cuar'] < sevar, калаузь [kalauz'] < kılavuz, колажзь [kolaiz'] < kılavuz

/-y-/ > -Ø-

афюнь [afön'] < afyon, баирь [bair'] < baır, дибн-юкь [dibi-ök'] < dibiюк, еваллахь [evallah'] < evvallah, емфие [emfie] < enfiye

5.2.2. Son seste ünsüz düşmesi

/-h/ > -Ø

машалла [maşalla] < maşallah

/-n/ > -Ø

зeнгья [zengiya] < zengin

5.3. Ünsüzlerde görülen diğer ses hadiseleri

5.3.1. Ünsüz tekleşmesi

/-kk-/ > /-k-/

дикать [dikar'] < dikkat текекелля [tevekelliya] < tevekküllü

/-ll-/ > /-l-/

билюръ [bilür'] < billür, бюлюръ [bülür'] < billur, завалыта [zavaliyata] < zavallı

/-nn-/ > /-n-/

канапъ [kanar'] < kınnar кжнапъ [kinar'] < kınnar

/-bb-/ > /-b-/

кубе [kubе] < kubbe

/-zz-/ > /-z-/

лезетля [lezetliya] < lezzetli, лезеть [lezet'] < lezzet

/-tt-/ > /-t-/

таватуръ [tavatur'] < teveltür

/-ss-/ > /-s-/

темесукъ [temesuk'] < temessük (borç senedi), хисе [hise] < hisse

/-cc-/ > /-c-/

хюджетъ [hücet'] < hüccet

/-rr-/ > /-r-/

джеряхъ [cerah'] < cerrah

5.3.2. Ünsüz ikizleşmesi

Kimi ünsüz seslerin çeşitli sebeplerle ikilileşmesi olayıdır.

/-l/ > /-ll-/

дюртъ-кюшелля [dört'-küşelliya] < dört köşeli, хилле [hille] < hile

/-d/ > /-dd-/

маддамъ [maddam'] < madam

5.3.3. Ünsüz benzeşmesi

/-nl-/ > /-nn-/

аннаттжрмакъ [annattırmak'] < anlattırmak, аннашжлдж [annaşıldı] < anlaşıldı

узуннама [uzunnamaya] < uzunlamaya

5.3.4. Göçüşme

терджубе [tercube] < tecrübe

5.4. Diğer ses hadiseleri

5.4.1. Hece türemesi

авджия [avciya] < avcı, аджеисвамъ [aceisvam'] < acı, аздисвамъ [azdisvam'] < azaynadжія [aunaciya] < aunası, акантия [akantiya] < akıntı, акранинъ [akranin'] < akran, аладжія [alaciya] < alıcı, алащисанъ [alaşisan'] < alışık

5.4.2. Hece düşmesi

аратликъ [aratlık'] < ahiretlik (kardeşlik), джендемъ [cendem'] < sehennem, домузь-балж [domuz'-balı] < domuz, зааре [zaare] < zahire, ламъ [lam'] < lağım

6. Sözlükte Tespit Edilen Türkçe Çekim Ekleri

Yapılan inceleme neticesinde sözlükte aşağıdaki Türkçe eklerin kullanıldığı tespit edilmiştir:

1. +джия (+ciya), +чия (+çiya) < +cı/+ci/+cu/+cü/+çı/+çi/+çu/+çü

2. +лия (+liya) < +lı/+li/+lu/+lü

3. +лак (+lak), +лик (+lik), +лук (+luk), +лък (+lık) < +lık / +lik / +luk / +lük

4. –макъ (-mak') < -mak

Sözlükte tespit edilen Türkçe ekler bazı değişiklikler geçirerek kullanılmıştır. Bulgarca “ya” ekini alarak kullanılan ekler джия (ciya), чия(çiya) < +cı/+ci/+cu/+cü/+çı/+çi/+çu/+çü ve лия (liya) < +lı/+li/+lu/+lü ekleridir. Diğer ekler ise olduğu gibi kullanılmıştır.

6.1. +джия [+ciya] ; +чия [+çiya] < +cı/+ci/+cu/+cü/+çı/+çi/+çu/+çü

Bulgarcada [-CX+ ya] şeklinde görülmektedir. Bu ek, bir işi meslek edinene veyahut bir şeyi üreten ya da bir şey satan kişiyi işaret eden sözler yapar. Bulgarcada [+cı/+ci/+cu/+cü/+çı/+çi/+çu/+çü + ya] şeklinde görülmektedir:

айнаджія [aunaciya] < aunası (s/2), аладжія [alaciya] < alıcı (s/3), арабаджия [arabaciya] < arabası (s/4), бояджия [boyaciya] < boyası (s/10), дуваджия [duvaciya] < duvası (s/18),

ахчия [ahciya] < aşçı(s/5), батакчия [batakciya] < batakçı (s/7), бекчия [bekciya] < bekçi (s/8), гюмрукчия [gümrükciya] < gümrükçü

6.2. +лия [+liya] < +lı,+li,+lu,+lü

Türkçenin en işlek eklerinden biri olan bu ek bulunma, aidiyet ve münasebet ifade eden sıfatlar yapar. Bulgar dilinde [-II+ya] şeklinde kullanıldığı görülür:

атлия [atliya] < atlı (s/5), бахтлия [bahtliya] < bahtlı (s/7), башка-тюрлия [başka-türliya] < başka, türlü (s/7), бирь-юзлия [bir'-üzliya] < bir yüzlü (tekyüzü olan) (s/9), бойлия [boyliya] < boylu (s/10)

6.3. +лак; +лжк; +лик; +лук [+lak,+lık,+lik,+luk] < +lık, +lik, +luk, +lük

Türkçenin kavram eki olan, araç, yer ve meslek adları yapmak için kullanılan lık / -lik / -luk / -lük eki, Bulgarcaya geçerek kullanım alanı bulmuştur. Ekin Türkçeden farklı olarak –лак

(lak) < -lak kullanımı mevcuttur. Bulgarcada +лак, +лжк, +лик, +лук, < +lık, +lik, +luk, +lük dört şekilde kullanılmıştır.

+лак [+lak] < +lak

варлакля [varlakliya] < varlıklı (s/11), отлак [otlak] < otlak (s/40), топарлак [toparлак'] < toparlak (s/51)

+лжк [+lık] < +lık

абдаллжк [abdallık'] < abdallık (s/1), авджилжк [avcilık'] < avcilık (s/1), аджемалжк [acemalık'] < acemilik 'aptallık' (s/2), аджилжк [acizlık'] < acizlik (s/2), азгнлжк [azgınlık'] < azgınlık (s/2)

+лик [+lik] < +lik

аратлик [aratlık'] < ahiretlik (kardeşlik)(s/4), бекрилик [bekrilik'] < bekrilik (sarhoşluk) (s/8), бирлик [birlik'] < birlik (s/9), гювенджирлик [güvencirlik'] < güvercinlik (s/13)

+лук [+luk] < +luk

бозгунтулук' [bozguntuluk'] < bozgunluk (s/9), боклук [bokluk'] < bokluk (çöp) (s/10), боллук [bolluk'] < bolluk (s/10), гюндулук [günduluk'] < gündelik (s/13), далкаулук [dalkaukluk'] < dalkavukluk (s/14)

6.4. -макь [-mak'] < -mak

Bu ekle mastarlar meydana getirilir. Mastarlar genellikle bir hareket, oluş ve işin soyut ismi olurlar. Bu ek Bulgarcaya geçmiş Türkçe sözcüklerde kullanılmaktadır.

аджемакь [acemak'] < асі- (s/1), аклжшмакь [aklaşmak'] < aklaşmak (s/2), алджрмакь [aldırmak'] < aldırmak (s/3), анмакь [anmak'] < anmak (s/3)

7. Sözlükte Tespit Edilen Türkçe Zaman (Kip) Ekleri

Sözlükte Türkçeden geçen 50'ye yakın fiil tespit edilmiştir. Bu fiillerin çekimi ise Bulgarcaya yine Türk dilinden geçmiş olan, görülen geçmiş zaman eki; -dı/-di/-du/-dü/-tı/-ti/-tu/-tü ile çekimlenen fiillerdir. Bu ekler Bulgarcada çokça kullanılmıştır. Ancak fiil+ g.g.z.e yapısı olduğu gibi kalmamış Bulgarca gramer yapılarıyla desteklenmiştir. Ayrıca görülen geçmiş zaman ekinin sadece -di /-ti şekli kullanılmıştır.¹⁵ Türkçenin g.g.z. eki Bulgarcaya geçerken Bulgar dilinin -ca [-sa], -ca-ува [-sa – uva] eklerini alarak dilin morfolojik yapısına uydurulmuş ve böylece değişikliğe uğramıştır. -c- [-s-] eki Yunancadaki geçmiş zamandan Bulgarcaya geçmiştir.¹⁶ Yunanca ve Türkçe eki ile birlikte kullanılan fiiller Bulgarca fiilin görünüş sistemine uyum sağlayarak hem sürekli hem süreksiz biçimler oluşturabilmektedir. Türkçe dışındaki diğer dillerden Bulgarcaya geçen fiiller görünüş sisteminde çift görünüşlü fiiller oluşturmakta ve sürekli/süreksiz biçimlere sahip değillerdir.¹⁷ “+ca (sa)” eki sadece Bulgarcada değil Makedonca başta olmak üzere diğer Balkan dillerinde de Türkçe sözcüklerle birlikte kullanılmakta ve fiil yapma görevini üstlenmektedir.¹⁸

¹⁵ Maria Leontik, “Потекло, адаптација и семантика на турскиот суфикс-ди/-ти/-DI/(-di,-di,-du,-dü,-tı,-ti,-tu, tü) во македонскиот јазик”, *Годишен зборник 2016-Филолошки факултет*, УГД-Штип, 8, 27-36, (2016): 32.

¹⁶ Daha fazla bilgi için bkz.: Радка Влахова-Руйкова, *Практическа граматика*. Български език, Понс, София, (2009): 92.

¹⁷ Bulgarcadaki görünüş kategorisi hakkında daha fazla bilgi için bkz.: Sadık Hacı, “Bulgarca ve Türkçede Görünüş”, *International Journal of Language Academy*, Volume 5/3 Summer, (2017): 222-234.

¹⁸ Makedoncadaki durumu için ve daha fazla bilgi için bkz.: Abidin Karasu, “Makedoncadaki Türkçe Fiillerin Yapıları ve Kullanılış Şekilleri”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi/The Journal of International Social Research*, Cilt: 11 Sayı: 61, 2018.

Görülen geçmiş zaman eki alan Türkçe fiiller Bulgarcada iki farklı yapıda;

a.) -ca [-sa] ekini alarak

b.) –ca-ува [-sa –uva] eklerini alarak kullanılmıştır:

7.1. Görülen geçmiş zaman ekiyle çekimlenen Türkçe fiillerin Bulgarca –ca [-sa] ekiyle kullanılması

Görülen geçmiş zaman ekiyle çekimlenen Türkçe fiiller Bulgarcanın “-ca [sa]” ekini aldığı zaman Bulgarcada görülen geçmiş zaman ifadesini korumaya devam eder: “севдиса [sevdisa] < sevdi”.¹⁹

sındırmak > санджрдисанъ [sandırdisan’](s/44), sındırılmak > санджрисанъ [sandırisan’] (s/44), tavlattırılmış > тавлаттардисанъ [tavlattardisan’] (s/48)

7.2. Görülen geçmiş zaman ekiyle çekimlenen Türkçe fiillerin Bulgarca -ca ve –ува [-sa –uva] ekleriyle kullanılması

Görülen geçmiş zaman ekiyle çekimlenen Türkçe fiiller Bulgarcanın “-ca” ve “-ува” (-sa -uva) каскандисува (kaskandisuva) < kaskanyor eklerini aldığı zaman görülen geçmiş zaman eki, fonksiyon olarak şimdiki zamanı belirtir ve süreklilik anlamı kazanır.²⁰

acıyorum > аджеисвамъ [aceisvam’], aldırmaq > алджрисвамъ [aldırisvam’](s/3): bir şeyi almaya teşvik etmek, alışıyorum > алащисвамъ [alaşisvam’](s/3), anmak > андисвамъ [andisvam’] (s/3), arttırmak > артжрдисвамъ [artırdısvam’](s/4)

Sonuç

Bu çalışma, Türkçe-Bulgarca dil ilişkileri üzerine yapılan araştırmalara katkı sağlamayı hedeflemektedir. 1855 yılında Bükreş’te basılan Bulgar Dilindeki Türkçe ve Yunanca Kelimeler Sözlüğü kaynak eser olarak ele alınmış ve bu sözlükte bulunan Türkçe kelimeler incelenerek iki dil arasındaki dilsel etkileşim ortaya konulmuştur.

Sözlük Bulgarcadaki Türkçe kelimelere ilk defa dikkat çekmesi bakımından son derece önemlidir. 1855 yılına kadar Bulgaristan’da bu muhtevada bir sözlük yayınlanmamıştır.

Oluşturulan tematik sınıflandırma neticesinde en kalabalık alıntı sözcük grubunun fiiller ve fiillerle ilişkili sözcükler olduğu görülmektedir. Hemen sonrasında adlar ve soyut kavramlar ve sonrasında da sıfatlar, lakaplar, yakıştırmalar ve unvanlar gelmektedir. Sözlükte tespit edilen Türkçe kelimelerin yaşamın hemen hemen her alanında kullanılan sözcükler olduğu gözlemlenmiştir.

Fonetik incelemeler sonucunda, Türkçeden Bulgarcaya alıntılanan sözcüklerde çeşitli ses olaylarının meydana geldiği görülmüştür. Yapılan morfolojik incelemeler neticesinde Türkçenin Bulgarca üzerindeki tesirinin yalnızca söz varlığı kapsamında olmadığı; aynı zamanda ekler bakımından da gerçekleştiği tespit edilmiştir. Sözlükte tespit edilen Türkçe çekim ekleri şunlardır: джя (ciya), чя (çiya) < +ci/+ci/+cu/+cü/+çı/+çı/+çü/+çü, ля (liya) < +lı/+li/+lu/+lü, лак, лик, +лук, +лък < +lık /+lik /+luk / +lük, макъ < -mak. Türkçedeki meslek yarım eki ve sahiplik eki Bulgarcaya geçerken -ya ekini alarak değişikliğe uğramıştır. Örneğin; арабджя [arabacıya] < arabacı, бояджя [boyacıya] < boyacı, атля [atliya] < atlı, бахтля [bahtliya] < bahtlı.

Türkçeden Bulgarcaya fiillerle birlikte geçen Türkçe kip ekleri de tespit edilmiştir. Görülen geçmiş zaman eki ile çekimlenen fiiller Bulgarcada bazı değişiklikler geçirerek

¹⁹ Hayriye Yenisooy, “Türkçenin Balkan Dillerine Etkisi” *Balkanlar El Kitabı, Dil ve Edebiyat*, Karam & Vadi, III, 171-190, Çorum-Ankara, (2007): 182.

²⁰ Maria Leontik, “Потекло, адаптација и семантика на турскиот суфикс-ди/-ти/-DI/(-di,-di,-du,-dü,-ti,-ti,-tu, tü) во македонскиот јазик”, *Годишен зборник 2016-Филолошки факултет*, УГД-Штип, 8, 27-36, (2016): 32

kullanılmış ve Bulgarca gramer yapılarıyla şu şekilde desteklenmiştir: Görülen geçmiş zaman eki -dı,-di,-du,-dü; -tı,-ti,-tu,-tü, Bulgarcada iki farklı yapıda; -ca [-sa] ve -ca-ува [-sa -uva] eklerini alarak kullanılmıştır. Örneğin, tavlattırılmış > тавлаттардисанъ [tavlattardisan'] (s/48) sındırmak > санджрдисанъ [sandirdisan'] (s/44).

Tüm bu veriler ışığında, altı asra yakın bir arada yaşayan Türkçe ve Bulgarcanın dil ilişkileri bakımından yoğun etkileşimler geçirdiği görülmektedir. Bilhassa Türkçenin Bulgarca üzerinde söz varlığından ses ve şekil bilgisine kadar etki sahibi olduğu ve Türkçenin hayatın her alanında yoğun bir şekilde kullanıldığı, ayrıca toplumlar arasında yaşanan yoğun ilişkilerin bir dile nasıl yansıdığı açık bir şekilde ortaya çıkmıştır. Neticede dillerin izole yapılar olmadığı, çeşitli sebepler doğrultusunda birbirlerini etkiledikleri ve daima karşılıklı etkileşime müsait canlı unsurlar oldukları sonucuna varılmıştır.

KAYNAKLAR

Aksan, Doğan. *Her Yönüyle Dil- Ana Çizgileriyle Dilbilim*. (6. Baskı), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2015.

Çelebi, Vedat, “Gündelik Dil Felsefesi ve Austin’in Söz Edimleri Kuramı”, *Beytulhikme An International Journal of Philosophy*. 4(1), 73-89, 2014.

Eker, Süer , “Bosna’da Etno-Linguistik Yapı ve Türk Dili Kültürü Üzerine”, *Milli Folklor*, 18(72), 71-84, 2006.

Grannes, Alf., Hauge K., Süleymanoğlu H., *A Dictionary of Turkisms in Bulgarian*: Oslo. Novus. The Institute for Comparative Research in Human Culture, 2002.

Grannes, Alf.,*Turco-Bulgarica. Articles in English and French concerning Turkish influence on Bulgarian*, Band 30. Harrassowitz Verlag Wiesbaden, 1996.

Hacı, Sadık, “Bulgarca ve Türkçede Görünüş”, *International Journal of Language Academy*, Volume 5/3 Summer, (2017): 222-234.

Johanson, Lars, Türk Dünyasının Sınırları: Türk Topluluklarının Gelişmesinde Bağlayıcı ve Ayırıcı Unsurlar (Çev. N. Demir). *Türkbilig*, (2), 168-177.2001 (Orijinal makalenin yayım tarihi, 1987).

Johanson, Lars, *Türkçe Dil İlişkilerinde Yapısal Etkenler*. (Çev. N. Demir) Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2018.

Karaağaç, Günay, *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2013.

Karaağaç, Günay, *Türkçe Verintiler Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2008.

Karaağaç, Günay, “Türkçe'nin Komşularıyla İlişkilerine Genel Bir Bakış”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 28(0), 359-406, 2012.

Karasu, Abidin “Makedoncadaki Türkçe Fiillerin Yapıları ve Kullanılış Şekilleri”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi/The Journal of International Social Research*, Cilt: 11 Sayı: 61, 2018.

Karasu, Abidin, *Tarihsel Süreç İçinde Balkan Dillerinin Türk Dili ve Kültürüyle İlişkisi (Sırpça, Makedonca, Bulgarca)*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli, 2014.

Leontik, Maria, Потекло, адаптација и семантика на турскиот суфикс-ди/-ти/-DI/(-di,-di,-du,-dü,-ti,-ti,-tu, tü) во македонскиот јазик. Годишен зборник 2016-Филолошки факултет, УГД-Штип, 8, 27-36, 2016.

Türker, Acaroğlu, Türkçeden Bulgarcaya Geçen Kelimeler Sözlüğü, Trakya Üniversitesi Yayınları, 2016.

Yenisoy, Hayriye, “Türkçenin Balkan Dillerine Etkisi” *Balkanlar El Kitabı*, Dil ve Edebiyat, Karam & Vadi, III, 171-190, Çorum-Ankara, 2007.

Zafer, Zeynep, *Türkçe-Bulgarca Sözlük*: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2018.

Влахова-Руйкова, Радка, Практическа граматика. Български език, Понс, София, 2009.

Кювлиева-Мишайкова, Веса. *Българското речниково дело през Възраждането*. Академично изд-во" Проф. Марин Дринов, 1997.

Настева, Оливера Јашар, Турските Лексички Елементи во Македонскиот Јазик, Институт за Македонски Јазик Крсте Мисирковски, Скопје, 2001.

Павлева, Михаила, *Речник на думи турски и гръцки в јазика българский*, наредил и омотил Александър Т. Живков Букурешт: в книгопечатњата И. Копайнигова, 1855.

Хаджъ, Садък, “От вмешателството в турскиот книжовен език към пълна забрана (езиковата политика на комунистическа Бугарија)”, *Езиков Свят*, Том 20, Кн. 2, Благоевград, (2022): 206-216.

Elektronik Kaynaklar

<https://sozluk.gov.tr/>

<https://www.tdk.gov.tr/sureli-yayinlar-veri-tabani/>

<https://tr.wikipedia.org/wiki/Anasayfa>

<https://www.rodopskistarini.com/>

<http://digilib.nalis.bg/>

<http://www.bas.bg/>

<https://rechnik.chitanka.info/talkoven>

<http://talkoven.onlinerechnik.com/>

<https://ibl.bas.bg/rbe/>

<https://slovoed.com/unilingual/>

<https://www.re4nik.com/>

<https://eurodict.com/>

<http://www.osmanlicaturkce.com/>

<https://www.luggat.com/>

<https://www.lexiqamus.com/tr>

<http://lugat.osmanlica.online/>

<http://www.etranslator.ro/bg/angliiski-bulgarski-online-rechnik.php>

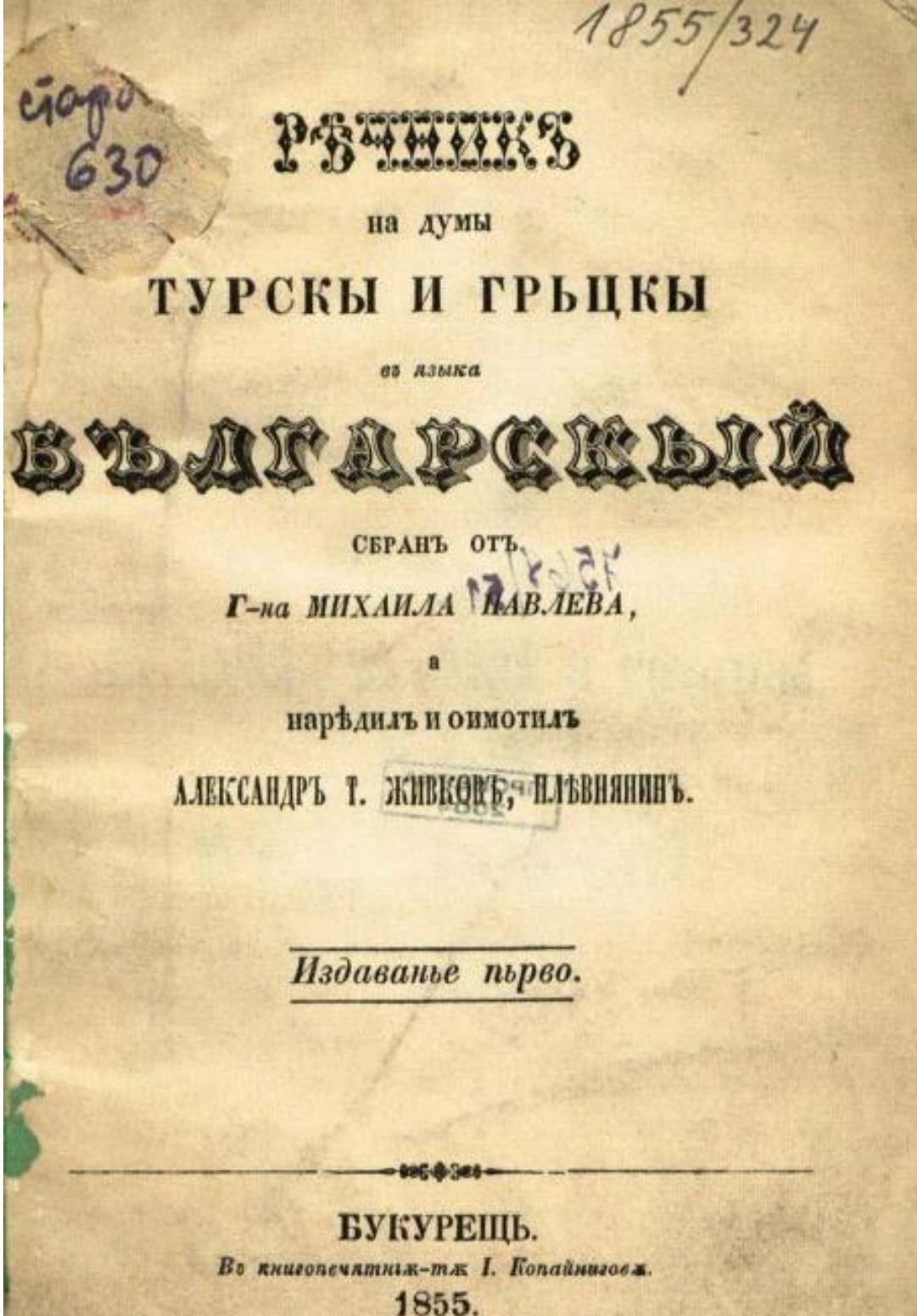
<https://bg.pons.com/%D0%BF%D1%80%D0%B5%D0%B2%D0%BE%D0%B4>

<https://www.translator.eu/angliisko/blgarski/prevodach/>

<https://books.google.com.tr/>

https://scholar.google.com/schhp?hl=tr&as_sdt=0,5

Ek

Ek: Sözlükten örnekler